

...A

POWSZECHNA

Do użycia Polaków

Am-ryck



POLONIA .

Portage Co. Wisconsin  
W drukarni Ks. J. Dąbrowskiego.

CENTRAL ARCHIVES OF POLONIA

# GEOGRAFIA

dla szkół polskich

W

**AMERYCE.**



**POLONIA**

**Portage Co. Wisconsin**

w drukarni ks: J: Dąbrowskiego.

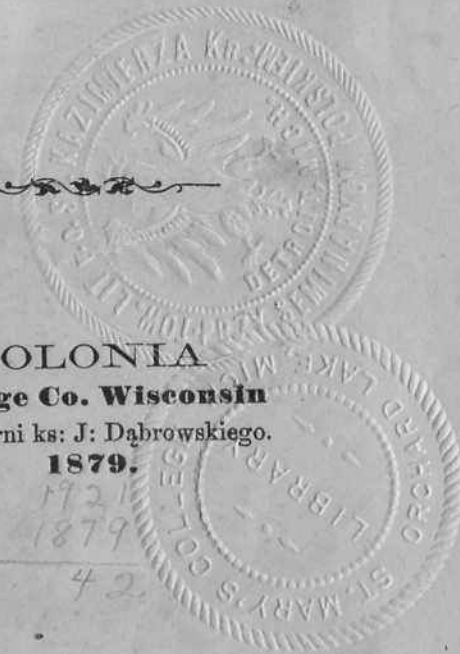
**1879.**

1921

1879

42

Rev. Roman Nir, Ph.D.  
Collection, USA





### Wiadomości wstępne.

Pytanie. Co to jest geografia?

Odpowiedź. Geografia jest to opisanie powierzchni ziemi, i jej krajów.

P. Jak ziemia wygląda?

O. Ziemia jest okrągła – jest wielką kulą.

P. Czy ziemia zupełnie jest okrągła?

O. Ziemia jest okrągła, ale w dwóch miejscach sobie przeciwległych nieco spłaszczona.

P. Jak nazywamy miejsca, w których ziemia jest spłaszczona?

✓ O. Miejsca, w których ziemia jest spłaszczona, nazywamy biegunami.

P. Jak się nazywają bieguny? *Pole - polus*

✓ O. Jeden biegun nazywa się północnym, a drugi południowym.

P. Co jest oś ziemi?

✓ O. Oś ziemi jest linia, przechodząca przez środek ziemi i przez bieguny.

P. Jak wielką jest ziemia?

✓ O. Ziemia w około, w miejscu najwypuklejszem ma dwadzieścia pięć tysięcy mil (obwód ziemi). Z jednej strony ziemi aż na drugą, przez środek ma około siedm tysięcy dziewięć set mil (średnica ziemi).

P. Na czym ziemia się opiera?

O. Ziemia na niczem się nie opiera, ale zawieszona w przestrzeni tak, jak widzimy słońce, księżyc i gwiazdy.

P. Czy ziemia stoi na miejscu?

O. Ziemia nie stoi na miejscu, ale jest w ciągłym biegu.

P. Iloraki ma bieg ziemia?

✓ O. Ziemia ma bieg dwojaki to jest: wirowy i postępujący.

P. Co to jest bieg postępujący?

✓ O. Bieg postępujący jest, że ziemia wciąż obchodzi słońce. Aby ziemia obeszła w około słońce potrzeba 365 dni i 6 godzin. – co czyni rok.

P. Co jest bieg wirowy?

✓ O. Ziemia obchodząc słońce, obraca się jeszcze sama tak, jak koło u wozu, i ten bieg nazywamy biegiem wirowym – z tego obrotu powstaje dzień i noc.

Jeżeli ziemia obróci się do słońca tą stroną na której mieszkamy, jest u nas dzień – a gdy ziemia obróci się od słońca, mamy noc. Aby ziemia raz się obróciła koło swej osi potrzebuje 24 godzin.

## Powierzchnia ziemi.

P. Z czego składa się powierzchnia ziemi?

O. Powierzchnia ziemi składa się z ziemi i wody.

Okolo czwarta część powierzchni ziemi jest ziemia stała, a reszta czyli trzy czwarte części kuli ziemskiej zalewa woda.

## Ląd stały.

P. Jakie nazwiska nadajemy różnym częściom ziemi?

O. Różne części suchej ziemi nazywamy: lądem stałym (czyli kontynentem) . – Wyspami- Półwyspami- Miedzymorzami i Przylądkami. *cape promontory*

P. Co nazywamy lądem stałym?

O. Ląd stały są to wielkie części ziemi, które nazywamy zwykle częściami świata.

P. Ile jest części świata?

✓ O. Pięć jest części świata, a te są: Europa, Azja, Afryka, Ameryka, Oceania czyli Australia.

Europa, Azja, i Afryka nazywają się starym światem. Ameryka i Australia nazywają się nowym światem, bo w nowych czasach zostały odkryte.

P. Co jest wyspa?

O. Wyspa jest to nie wielka część ziemi, oblana ze wszystkich stron wodą.

P. Co jest archipelag?

O. Archipelag jest to gromada wysp nie wielkich, blisko siebie położonych.

P. Co jest półwysep?

O. Półwysep jest to część ziemi oblana z trzech stron wodą, a z czwartej strony styka się z większym lądem.

P. Co jest międzymorze?

O. Międzymorze jest wąski pas ziemi, który łączy dwa lądy, a rozdziela dwie wody.

P. Co jest przylądek?

O. Przylądek jest to część ziemi ostro w morze wychodząca.

P. Jaką się nam przedstawia powierzchnia ziemi?

O. Powierzchnia ziemi jest zupełnie równa i nazywa się równiną czyli płaszczyną, albo wyniosła czyli górzysta.

P. Co jest wzgórze albo pagórek?

O. Wzgórze jest to wyniosłość ziemi nie przechodząca tysiąca stóp.

P. Co jest góra?

O. Góra jest to wyniosłość ziemi przechodząca tysiąc stóp.

Góry niekiedy dochodzą niezmierniej wysokości. W gorach Himalajskich góra Dawalagiri dwadzieścia ośm tysięcy stop wznosi się nad poziom morza.

W krajach położonych w pasie umiarkowanym nawet i podczas lata, wierzchołki gór są pokryte wiecznym śniegiem.

Im wyżej idziemy w górę tem chłodniej, a w pewnej wysokości odpowiednio do miejsca nawet wśród lata panuje ciągła zima nad całą ziemią. Idąc w górę powietrze jest coraz rzadsze i w wysokości 10 mil od ziemi powietrza już niema wcale.

P. Co jest łańcuch gór?

1. Spelling, brook, torrent, flood  
rivulet (zdroik)

O. Gdy jest wiele gór ze sobą połączonych jakoby w linii nazywamy je pasmem gór, albo łańcuchem gór.

P. Co jest wulkan?

Wulkan jest to góra wyrzucająca przez otwór (zwany kraterem) ogień, dymy, popiół i lawę.

Na całym świecie więcej jest niż czterysta wulkanów, z których sto siedemdziesiąt i trzy jest w Ameryce.

P. Co to jest równina?

O. Równiny są to rozległe płaszczyny.

W północnej Ameryce równiny nazywają Prairies. W południowej Ameryce równiny noszą nazwę Pampas. U nas w Polsce równiny pokryte trawą nazywają się Stepami.

P. Co jest pustynia?

O. Pustynia jest rozległa równina pokryta piaskiem.

P. Co są bagna, moczary?

O. Przestrzeń ziemi przesiąknięta wodą, pokryta trawą, nazywa się Moczarami - Bagnami - Błotami.

### o wodzie.

P. Jaką przestrzeń ziemi oblewa woda?

O. Trzy czwarte części powierzchni ziemi oblewa woda.

Wody są dwojakie: gorzko-słone i słodkie. Wody gorzko-słone są w oceanach i w morzach - a wody słodkie są w jeziorach, rzekach i studniach.

Wody w oceanie i w morzu przez sześć godzin przypliwają, a przez sześć godzin od brzegu odpływają. Przybieranie nazywamy przypliwem, a opadanie odpływem. Przypliw i odpływ morza jest skutkiem obrotu ziemi i przyciągania księżyca.

P. Jakie są nazwiska wód?

O. Nazwiska wód są: oceany, morza, zatoki, cieśniny, jeziora, rzeki, strumienie i źródła.

Przypliw = flood, (wielki) przypływ  
Odp = ebb, flowing off



P. Co jest ocean?

O. Ocean jest to największe zebranie wody gorzko słonej.

P. Ile jest oceanów?

O. Właściwie jest jeden ocean, ale go dzielą na pięć części i rachują ztąd pięć oceanów: 1. Północny czyli lodowaty, 2. Atlantycki, 3. Wschodni czyli Spokojny, 4. Indyjski, 5. Ocean południowy.

P. Co to jest morze?

O. Morze jest to część oceanu.

Morze jest mniejsze od oceanu -- morze ma wody gorzkie i jeżeli nie całkiem, to w części opasane brzegami.

P. Co jest zatoka?

O. Zatoka jest część morza głęboko w ziemię zachodząca.

P. Co jest przystań albo port?

O. Mniejsza zatoka w części ręką ludzką zabezpieczona, aby okręty miały schronienie, nazywa się portem.

P. Co jest cieśnina?

O. Cieśnina czyli kanał jest część morza między dwoma lądami, która łączy dwa morza.

P. Co jest jezioro?

O. Jezioro jest to zbiór wody, ze wszech stron opasany lądem.

Jeziora zasilają się wodą ze źródeł, deszczow lub rzeczek -- jeziora mające znaczny przyływ mają odpływ wody. Stawy i sadzawki są zbiorniki wod ręką ludzką poczynione.

P. Co jest źródło?

O. Źródło jest miejsce z którego ze ziemi woda wychodzi na jej powierzchnię.

Źródła są zwyczajne gdy wydają zwykłą wodę. Skoro we wodzie rozpuszczają się różne minerały, jak: sól, siarka, żelazo itd. źródła takie nazywają się mineralnymi.

Źródła wydają wodę zimną, letnią lub gorącą. Niekiedy źródła wysoko w górę wytryskują jak w Islandyi, gdzie noszą nazwę Gajzerów.

P. Co jest strumień?

O. Woda odpływająca ze źródeł tworzy strumienie

P. Co jest rzeka?

O. Rzeka jest masa wody, płynąca korytem stałym wzdłuż kraju.

Rzeki powstają ze źródeł i strumieni -- mniejsze rzeki znowu się łączą i tak powstają większe, które wpadają do mórz.

Jeżeli staniemy na moście obróciwszy twarzą w tę stronę, w którą rzeka płynie, to z prawej ręki będzie brzeg prawy rzeki, a z lewej ręki będzie brzeg lewy rzeki.

P. Co jest ujście rzeki?

O. Ujście rzeki jest miejsce gdzie rzeka wpada do morza.

P. Co jest wodospad?

O. Niekiedy strumienie i rzeki raptownie spadają częścią lub całym łozyskiem w niższe miejsce i to nazywamy wodospadem.

Wodospady spadają zwykle z wielkim szumem i piękny przedstawiają widok. W Europie największy wodospad pod Szafuzą w Szwajcaryi, a największy w świecie jest spadek

a gdzie zachód?

O. Gdy staniemy twarzą do wschodzącego słońca, mamy przed sobą wschód, za sobą zachód, po prawej ręce ~~południe~~ *południe*, a po lewej ~~południe~~ *południe*.

Na mapie gdy ją położym tak jak się czyta, to u góry jest północ, u dołu południe, po prawej ręce wschód, a po lewej zachód.

P. Do czego nam się przyda znajomość okolic świata?

O. Znajomość okolic świata przydatna jest do oznaczenia różnego kierunku, w jakiej cō jest stronie.

Oprócz słońca, okolice świata pokazuje nam igła magnesywa, która zawsze obraca się na północ; a w nocy gwiazdy, szczególnie gwiazda północna, która wznosi się nad biegunem północnym i jest prawie nieruchoma.

### Szerokość i długość geograficzna.

✓ P. Co jest szerokość geograficzna?

O. Szerokość geograficzna jest to odległość jakiegoś miejsca od równika.

Szerokość geograficzna jest dwojaka: północna i południowa -- w miarę tego czy mierzymy od równika na północ czy na południe. Szerokość mierzy się na południku.

P. Co jest długość geograficzna?

✓ O. Długość geograficzna jest odległość jakiegoś miejsca od południka, który sobie obierzemy za stały.

Długość geograficzna mierzy się na równiku. Jeżeli od południka mierzymy na wschód nazywa się długość wscho-

dnia. Jeżeli od południka mierzymy na zachód, nazywa się długość zachodnia.

P. Do czego używa się szerokości i długości geograficznej?

✓ O. Szerokość i długość geograficzna, służy do ścisłego oznaczenia położenia jakiegokolwiek miejsca na ziemi.

P. Czemu się mierzy długość i szerokość geograficzna?

✓ O. Szerokość i długość geograficzna mierzy się stopniami na południku i równiku.

### Powietrze i klimat.

P. Co się daje spostrzeżać na około powierzchni kuli ziemskiej?

O. Na około powierzchni kuli ziemskiej, spostrzegamy powietrze.

P. Jak wysoko powietrze sięga?

✓ O. Ziemia powietrzem jest oblana do wysokości dziesięciu mil.

W powietrzu odbywają się wszystkie zjawiska, które widzimy, jako to: gwiazdy spadające, zorzę północną, błyskawice, pioruny, chmury, mgły, obłoki, tęczę, rosę, deszcz, grad, itd.

P. Co jest wiatr?

O. Wiatr jest to pęd powietrza z jednego miejsca na drugie.

Wiatry w miarę kierunku z kąd wieją, otrzymują takie nazwiska. I tak: jest wiatr północny, południowy, wschodni zachodni itd. gdy wieje z północy z południa itd.

Pod równikiem wieje wciąż wiatr wschodni.

Na oceanie Indyjskim pół roku wieje wiatr północno-wschodni, a drugie pół roku południowo-zachodni.

Nad brzegami morza, w dzień wiatr wieje z morza na ląd, a w nocy z lądu na morze.

P. Co są burze i uragan?

O. Burze są to wielkie wichry z wielką szybkością pędzące; zwykle towarzyszą im deszcz i grzmot, lub w zimie śnieg.

Szybkość wichrów niekiedy dochodzi od 50 do 100 mil na godzinę i wtedy powstają burze, co rwą drzewa domy wywracają.

P. Co jest trąba?

O. Trąby są to wichry, którym towarzyszy wiatr wiejący w kształcie wirów powietrznych.

Wielkie trąby są nadzwyczaj niebezpieczne, są bardzo silne, wszystko niszczą i w górę unoszą.

### **Klimat.**

P. Co jest klimat?

O. Klimat oznacza stan powietrza (atmosfery), t. j. klimat oznacza: ciepło, zimno, suszę, wilgoć i wszystkie własności powietrza przyjazne lub szkodliwe dla ludzi, zwierząt i roślin.

P. Co jest temperatura?

O. Temperatura jest to ciepło lub zimno i jakość

jego.

P. Co wpływa na temperaturę krajów?

✓ O. Na temperaturę krajów wpływa odległość od równika, górzystość kraju i położenie nad morzem.

Im bliżej równika tem cieplej, a im dalej ku biegunowi tem chłodniej. I znowu im wyżej się wznosim w górę, tem chłodniej; a w pewnej wysokości nad całą ziemią, nawet wśród lata, ciągła panuje zima. Bliskość morza klimat łagodzi.

P. Jakim klimat miewa nazwiska?

O. Klimat ze skutków nazywamy: ciepły, zimny lub umiarkowany, niezdrowy, wilgotny, mglisty, itd.

### **Strefy czyli pasy ziemi**

P. Czy na całej ziemi jest równo ciepło, lub równo zimno?

✓ O. Nie jest na całej ziemi ani równo ciepło, ani równo zimno, ale bardzo wielka znajduje się zmiana. I tak: pod równikiem jest bardzo gorąco, na obu biegunach jest bardzo zimno, między biegunami a równikiem w pośrodku jest klimat umiarkowany.

P. Ile rachujemy miejsc czyli pasów różnego klimatu?

O. Pięć jest pasów, jeden gorący, dwa zimne i dwa umiarkowane.

P. Jak szeroko ciągnie się pas gorący?

O. Pas gorący leży z obu stron równika, między



zwrotnikami.

Pas gorący nazywamy między zwrotnikowym albo podrównikowym. Mieszkańcy mają tu słońce zawsze prostopadle nad głowami przez co jest nieznośny upał. Tu jest dzień zawsze równy nocy, zimy niema wcale, plody ziemi są różne od naszych. Tam rosną dziko figi, palmy, cytryny, pomarańcze itd. Zwierzęta w pasie gorącym także są różne od naszych, są słonie, wielbłądy, lwy, tygrysy; z płazów krokodyle, wielkie węże itd.

P. Jak szeroko sięgają pasy umiarkowane?

O. Pasy umiarkowane rachują się od zwrotników do kół biegunowych.

W pasie umiarkowanym promienie słońca padają ukośnie, przez co nie tak grzeją, a gdy słońce idzie jeszcze niżej mamy zimę. W klimacie umiarkowanym są cztery pory roku: wiosna, lato, jesień i zima. W lecie dzień jest dłuższy, noc krótsza, a w zimie odwrotnie dzień krótszy, a noc dłuższa. Pas umiarkowany we wszystko obfituje, klimat najzdrowszy dla człowieka. W klimacie umiarkowanym najlepiej rozwinięte są zdolności człowieka; mieszkańcy pasu umiarkowanego całym światem rządzą.

P. Jak się rozciągają pasy zimne?

O. Pasy zimne rozciągają się od biegunów do kół biegunowych.

Na biegunach promienie słońca bardzo ukośnie padają; stąd nie grzeją ani dostatecznie oświetlają.

Pod biegunem są wieczne lody, nie nie rośnie; pół roku jest dzień, a pół roku noc.

Pod biegunem ukazuje się piękne światło na niebie nazywane zorzą północną. Do samego bieguna nikt jeszcze nie doszedł.

## Karty i mapy geograficzne.

P. Co nam najlepiej ziemię przedstawia?

O. Ziemię najlepiej przedstawia globus czyli kula sztuczna, gdy na niej oznaczymy to co zajmuje woda, a co zicmia; przy tem na każdym miejscu gdy oznaczymy miasta kraje i t.d.

P. Czy oprócz globusów mamy co innego do przedstawienia krajów ziemi?

O. Oprócz globusu, do przedstawienia krajów i powierzchni ziemi używamy map.

P. Co jest mapa?

O. Mapa czyli karta geograficzna, przedstawia mniejszą lub większą część powierzchni ziemi z podziałem na kraje, prowincje, pokazuje rzeki, miasta, góry, gdzie one leżą i t.d.

P. Jak oznaczamy na mapach kraje, miasta, góry, rzeki itd.?

O. 1. *Granice kraj* na mapach oznaczają się kropkami, lub linijkami, aby łatwiej rozemnać, kolorują się farbami każdy kraj inaczej.

2. *Rzeki* oznacza długa zygzakowata linijka, poprowadzona w kierunku jak rzeki płyną.

3. *Góry* oznaczają się za pomocą linijek w kształcie promieni rozchodzących się.

4. *Miasto* oznacza kółko. Większe miasto oznaczają

większym kółeczkiem, i większym napisem, a małe miejscowości znaczą małymi kółeczkami lub kropczkami albo je opuszczają.

5. *Kolej żelazną* oznaczają zwykle grubemi linijami.

6. *Pustynie piaszczyste* znaczą kropki bardzo gęsto obok siebie położone.

Używają jeszcze innych znaków, lecz z tymi z samych map bardzo łatwo się zapoznać.

Przy krajach, miastach, górach, itd. tuż obok jest umieszczone ich nazwisko.

### Różnice między ludźmi.

#### a) *Barwa ciała.*

P. Pod względem koloru ciała, jak się ludzie dzielą?

O. Pod względem koloru ciała ludzie dzielą się na cztery rasy. 1. Rasa biała. 2. Rasa żółta, czyli mongolska. 3. Rasa czarna, czyli murzyńska. 4. Rasa miedziana.

1. Rasa biała czyli kaukazka najwyżej stojąca, zamieszkuje całą Europę, zachodnią Azję, w Indyach nad Gangesem, w północnej Afryce, a w Ameryce przybysze z Europy.

2. Rasa Żółta zajmuje środek i wschód Azji.

3. Rasa Murzyńska zamieszkuje środek i południe Afryki i wyspy Oceanii.

4. Rasa Miedziana stanowi właściwych krajowców Ameryki.

Rasy ludzi dzielą się na rody czyli szczepy, szczepy dzielą się na narody i tak: rasa Kaukazka dzieli się na cztery szczepy: słowiański, romański, celtycki, germański każdy

z tych szczepów dzieli się na narody i plemiona, które zamieszkują w różnych miejscach i tworzą państwa i kraje.

#### d) *Sposób życia ludzi.*

P. Pod względem sposobu życia, na ile klas mieszkańcy ziemi dadzą się podzielić?

O. Mieszkańcy ziemi pod względem sposobu życia i społecznego urządzenia, dadzą się podzielić na cztery klasy: 1) Dzicy 2) Koczujący 3) Półcywilizowani 4) Oświeceni i Cywilizowani.

Dzicy są to ludzie stojący na najniższym stopniu w ludzkim społeczeństwie. Nie mają żadnego urządzenia społecznego, żyją tylko wspólnie pod rozkazami wodzów żywią się najczęściej z rybołówstwa i polowania. Nie budują ani miast ani wsi, przenoszą się z miejsca na miejsce; między sobą chodzą prawie nagi lub pół okryci, w obejściu się grubi, dla nieprzyjaciół okrutni, zabobonni itd.

Najlubiejszym zajęciem dzikich jest wojna, a przemoc wszystkim rządzi. Obraz dzicy mamy na Indianach Amerykańskich.

Oprócz Ameryki, w Afryce i Australii wiele się dzikich plemion znajduje.

Ludy koczujące są te, które prowadzą życie pasterskie utrzymują się z chowy trzód, z którymi przenoszą się z miejsca na miejsce i żyją pod namiotami; nauk nie uprawiają rzadko kto między nimi umie czytać lub pisać; zostają pod zwierzchnictwem swoich książąt, rządzą się podaniami i zwyczajami. Obraz koczujących przedstawiają nam Tatarzy i Arabowie.

Półcywilizowanymi nazywają te narody, które już wychodzą z pierwotnego stanu natury, lecz nie ukształciły się jeszcze w naród zupełnie ucywilizowany. U nich więc

znajdują się miasta i wsie, uprawiają nauki, ale wszystko nie dochodzi należytego rozwoju.

Do półcywilizowanych liczą się: Turcy, Persowie, Arabowie osiedli itd.

Narody cywilizowane i oświecone są te, których urządzenie opiera się na prawie. Narody te zajmują się rolnictwem uprawiają literaturę umiejętność nauki, tak, iż to nie jest własnością tylko jednostek, ale ogółu, lub przynajmniej znacznej części.

Narody w których i masy ludu są wykształcone, a przynajmniej umieją czytać i pisać, naród taki nazywa się oświeconym.

Nie wszystkie narody ani są zarówno ucywilizowanymi, ani zarówno oświeconymi.

Najbardziej oświeconymi narodami są wyznawcy religii Chrześcijańskiej.

#### e) Religia.

P. Co jest religia?

O. Religia jest to najwyższa cześć, jaką człowiek oddaje swojemu Bogu.

P. Ile jest rodzaj religii?

O. Według różnych wyobrażeń o Bogu są cztery rodzaje religii: Chrześcijańska, Żydowska, Machometkańska i pogańska.

P. Jakie wyobrażenie o Bogu ma każda z tych religii?

O. Chrześcijanie, Żydzi i Machometanie czczą jednego Boga. Paganie czczą wiele bóstw, oddają cześć bałwanom, zwierzętom, siłom natury itd.

P. Ile jest religii prawdziwych?

O. Jedna jest religia prawdziwa, święta, katolicka tak jak jeden jest Bóg, który jest prawdą nieomylną.

Utrzymywać iż więcej jest prawdziwych religii na świecie niż jedna, (jak to dzisiejsi protestanci twierdzą, że każda religia dobra) jest zbrodnią w obec religii, bluźnierstwem przed Bogiem, szaleństwem w obec rozumu. Bo czy można przypuścić aby Bóg odwieczna prawda, nieskończenie święty, mógł głosić różne nauki religijne sobie przeciwne? Za cóż uważamy człowieka, który co raz w innym miejscu mówi co innego? więc czymże byłby Bóg uczący każdego inaczej? Czymże jest rozum twierdzący że każda religia jest od Boga? czyli ten rozum nie utrzymuje że z nieskończonego źródła prawdy i świętości, wychodzą i fałszy? Czyż ten sam rozum, który twierdzi że każda religia jest dobra nie twierdzi że fałsz i prawda są równo są dobre?

Zródło fałszywych religii jest pycha, lub uległość swoim namiętnościom.

P. Czy oprócz wiary katolickiej są jakie inne wyznania chrześcijańskie?

O. Oprócz wiary katolickiej są jeszcze bardzo liczne sekty chrześcijańskie, które się odłączyły od kościoła i z nich wciąż nowe tworzą się religie według gustu, ale one nie są kościołem Chrystusa Pana.

Sekty religijne znaczniejsze są: Lutrzy, Baptyści, Metodysci, Prezbiterianie, Episkopalni, Kwakry itd. Oprócz tego jest jeszcze kościół Grecki schizmatyczny i Prawosławny.

P. Jakie są religie pogańskie znaczniejsze?

O. Religie pogańskie znaczniejsze są: Bramańska wiara w trzech Bogów. Budyjska utrzymuje wcielenie się bóstwa w najwyższego kapłana Dalaj Lamy; reli-

gia Konfucjusza czei słońce, księżyc i gwiazdy. Oprócz tego pełno jest innych czezących stworzenia i różne bałwany.

P. W co wierzą Żydzi, a w co Machometanie?

O. Żydzi odrzucili Mesyasza, a Machometanie Machometa uważają za proroka.

Liczba ludzi na świecie wynosi przeszło bilion trzysta tysięcy. Z tej liczby przeszło czterysta milionów chrześcian, dwieście milionów Machometan, cztery miliony Żydów, a reszta tj. więcej jak połowa są poganie.

#### d) Języki.

P. Co jest mowa?

O. Mowa jest to sposób wyrażania swoich, myśli za pomocą słów.

Z początku wszyscy ludzie jedną tylko mową porozumowali się. Pismo święte opowiada nam że dopiero za karę przy wieży Babel, Bóg pomieszał języki.

P. Wiele mamy dziś języków?

O. Języków do dziś na świecie rachują do osmdziesiąt, a z tych około trzy tysiące sześćset dyalektów, czyli odmian.

#### Rządy, państwa.

P. W jaki sposób urządzone społeczeństwo nasze?

O. Ziemię zamieszkują narody. Z narodów powsta-

ją państwa, - państwa czyli kraje mają swoje prawa i rządy.

P. Ilorakie bywają formy rządu w krajach?

O. Rząd bywa Monarchiczny lub Republikański.

P. Co jest rząd Monarchiczny?

O. Rząd Monarchiczny jest gdy najwyższa władza spoczywa w ręku jednej osoby nazwanej Monarchą, którym jest czy cesarz, czy król, czy książę.

Rząd monarchiczny jest despotyczny, albo absolutny gdy rządzącego wola jest prawem.

Rząd monarchiczny ograniczony, gdy wola panującego w rządach jest ograniczona prawami, które zowią konstytucją.

P. Co jest rząd republikański?

O. Rząd republikański jest wtedy, gdy rząd kraju piastują urzędnicy z woli narodu na pewien czas wybrani.

Rządy republikańskie mogą być arystokratyczne gdy rządzi Arystokracja, lub demokratyczne, gdy na rządy ma wpływ cały naród.

P. Co jest konstytucja narodowa?

O. Konstytucja narodowa są to pewne prawa, które określają władzę rządzących, a zapewniają swobodę narodowi.

P. Jakie nazwiska noszą różne kraje?

O. Kraje noszą nazwiska: cesarstw, królestw, księstw, wielkich księstw, hrabstw, rzeczy - pospolitych i t. d.

P. Jakie nazwiska noszą panujący?

*1. g. najwyższe klasy społeczne, monarchów; wysoka szlachta rodowa.*



2. *W Europie wschodniej*: cały wschód zajmuje Rosya.

3. *W Europie środkowej*: Niemcy, Austria, Szwajcaria i Polska na trzy części rozszarpana, której część zabrali Niemcy, część Rosya, a resztę Austria.

4. *W Europie południowej*: Hiszpania, Portugalia, Włochy, Bułgaria, Wołoszczyzna, Serbia, Czarnogórze, Turcja, Grecya i wyspy Jońskie.

5. *W Europie zachodniej*: Francya, Belgia, Holandya.

### Wody.

P. Jakie wody Europę oblewają?

O. Ocean północny na północ, na zachód ocean Atlantycki, na południe morze Śródziemne.

P. Jakie są części oceanu północnego?

O. Ocean północny tworzy morze Białe na północ Rosyi.

P. Jakie morza i cieśniny tworzy ocean Atlantycki?

O. Ocean Atlantycki tworzy: a) morze Bałtyckie, z odnogami: Botnicką, Fiińską, Rygską, Szczecińską i Gdańską.

b) Morze Północne z cieśninami: Skagerrak, Kattegat, Zund, Belt wielki, Belt mały, które łączą morze Północne z Bałtykiem.

c) Morze Irlandzkie (między Irlandyą i Anglią)

przez kanał św. Jerzego i kanał Północny, łączy się z oceanem Atlantyckim.

d) Cieśnina Kaletańska i kanał Brytański czyli La Manche (La Mansz) łączy morze Północne z oceanem Atlantyckim.

e) Zatoka Biskajska czyli Gaskońska, między Francją i Hiszpanią.

f) Cieśnina Gibraltarska, łączy ocean Atlantycki z morzem Śródziemnem.

P. Jakie morza i odnogi tworzy morze Śródziemne?

O. Morze Śródziemne tworzy zatoki: Liońska, Genueńską, morze Toskańskie, morze Adryatyckie, morze Jońskie, zatokę Patraską, Lepancką, Archipelag; cieśninę Dardaneelską, morze Marmora, cieśninę Konstantynopolitańską (Bosfor), morze Czarne, morze Azowskie.

### Wyspy.

P. Jakie są wyspy na wodach Europy?

O. *Na oceanie północnym*: Nowaja Zemla, Szpicberg.

2. *Na morzu Bałtyckim*: wyspy Alandzkie, Zelandya, Fionia do Danii.

3. *Na morzu Północnem*: wyspa Helgoland malucha ma 4 mile.

4. *Na oceanie Atlantyckim*: Wielka Brytania, Irlandya, Szetlandzkie i Hebrydzkie.

5. Na morzu Śródziemnym: wyspy Balearskie i Pituzyjskie, Korsyka, Sardynia, Sycylia, Elba, Malta i wyspy Jońskie na morzu Jońskim.

### Półwyspy.

P. Jakie są półwyspy?

O. Półwyspy w Europie są:

1. Skandynawski, czyli Szwecya z Norwegią.
2. Jutlandya, czyli Dania.
3. Pirenejski, czyli Hiszpania i Portugalia.
4. Apeniński, czyli Włochy.
5. Bałkański Turcya z Grecyą.
6. Krym na południe Rosyi.

Na półwyspie Bałkańskim południową część Grecyi tworzy półwysep Peloponezki albo Morea, który się łączy przez międzymorze Korynekie.

Krym łączy się międzymorzem Jenikale.

### Góry.

P. Jakie są góry w Europie?

O. Góry w Europie są: Uralskie, Kaukazkie, Skandynawskie, Alpy, Apenińskie, Bałkańskie, Pirenejskie, mniejsze Seweny, Kruszcowe, Karpackie i.t.d.

Góry Uralskie na wschód Rosyi, Kaukazkie na południu, Skandynawskie między Szwecyą i Norwegią, Alpy w

Szwajcaryi, Apenińskie we Włoszech, Bałkańskie w Turcyi, Pirenejskie między Francyą i Hiszpanią, Seweny w południowej Francyi, Kruszcowe Czeski las w Czechach, Karpaty w Polsce na południu itd.

Z gór Europejskich najwyższe są Alpy, między niemi góra: Rosa, Jungfrau, St. Gotard.

### Przylądki.

P. Jakie są przylądki?

O. Przylądki są:

1. Przylądek Nord Kap na południe Szwecyi.
2. Matapan na południe Grecyi. *południe*
3. Przylądek św. Wincentego w Portugalii.
4. Przylądek Finisterre i Trafalgar w Hiszpanii.

### Jeziora.

P. Jakie są większe jeziora w Europie?

O. Ładoga, Onega, Ilmen w Rosyi. Firwaldstersee, Genewskie, Newszatelskie w Szwajcaryi. Lago Maggiore (Lago Madżore) i Komo we Włoszech. Balaton w Węgrzech. Gopło w Polsce.

### Rzeki.

P. Jakie są ważniejsze rzeki w Europie?

O. Ważniejsze rzeki w Europie są: Wołga, Dunaj, Dniestr, Dniepr, Don, Ural, Dźwina północna i Dźwina zachodnia.

*Rzeki Polskie:* Wisła, Warta, Niemen, Pilica, Bzura.

*Rzeki Niemieckie:* Ren, Wezera, Odra.

*W Anglii* Tamiza.

*Rzeki Francuzkie:* Sekwana, Loara, Garonna, Rodan.

*Rzeki Portugalsko-Hiszpańskie:* Minho, Duero, Tag.

*Rzeki Hiszpańskie:* Ebro, Gwadalkiwir.

*Rzeki Włoskie:* Po, Arno, Tyber.

Wołga największa rzeka w Europie, 2000 mil angielskich długa, bardzo rybna, ma wiele jesiotrów, z których ikry wyrabiają kawior, wpada do morza Kaspijskiego, tamże wpada i rzeka Ural.

Don wpada do morza Azowskiego.

Dniepr i Dunaj wpadają do morza Czarnego. Dunaj druga rzeka co do wielkości w Europie, 18000 mil długa, przepływa Austryą, Węgry i księstwa naddunajskie.

Rzeka Po 450 mil długa wpada do morza Adryatyckiego.

Oprócz rzek Ebro i Rodanu wszystkie znaczniejsze rzeki Hiszpańskie, Portugalskie i Francuzkie, wpadają do oceanu Atlantyckiego.

Ebro, Rodan, Tyber, do morza Śródziemnego.

Rzeka Tamiza i znaczniejsze rzeki Niemieckie, oprócz Odry, wpadają do morza Północnego.

Odra, Wisła, Dźwina zachodnia i Niemen wpadają do morza Bałtyckiego.

Dźwina północna, Peczora, wpadają do oceanu Lodowatego.

Wisła największa rzeka Polska, przyjmuje w siebie 120

rzek i rzeczek, jest splawna, nad nią leżą dwie stolice Polski: Kraków i Warszawa.

Rzeka Wołga wypływa z jeziora Ilmen. Wisła poczyna się na Szląsku Austriackim. Rzeki: Dunaj, Po, Ren, Rodan, wypływają z Alp.

### Klimat i płody.

P. Jaki jest klimat Europy?

O. Klimat Europy jest umiarkowany; jednakże na południu jest cieplejszy, a na północy bardzo ostry.

P. Jakie są naturalne płody Europy?

O. Według położenia są różne płody w Europie. Oprócz północy udają się: wszelkie rodzaje zbóż, owoce, len, konopie itd., a na południu nawet pomarańcze, figi, cytryny i oliwa.

Włochy, Hiszpania, Portugalia, Grecya i Turcya mają zimę bardzo krótką, a długie lato; wydają nawet płody podzwrotnikowe: oliwę, figi, winogrona, pomarańcze, cytryny.

Francya, Holandya, Belgia, Niemcy, Polska, Szwajcarya, środkowa i południowa Rosya, południowa Szwecya mają klimat umiarkowany i cztery pory roku; wydają wszelkie zboża, owoce itd.

Północna Szwecya z Norwegią i północna Rosya, mają klimat zimny, roślinność ubogą i lato krótkie.

P. Jakie są ciała kopalne w Europie?

O. Ciała kopalne w Europie najważniejsze są: Żelazo, cynk, cyna, ołów, miedź, węgiel kamienny, sól. Żłota, srebra i drogich kamieni jest mało.

W Europie najwięcej metali i mineralów jest tych, które są najżyteczniejsze.

## Ludy Europy.

P. Jakie ludy zamieszkują Europę?

O. Europę zamieszkuje przeważnie rasa Kaukazka ludność najbardziej uzdolniona, która wpływem swoim rządzi całym światem.

Ludność europejska dzieli się na cztery wielkie szczepy: Słowiański, Romański, Germański i Celtycki.

Do Słowian należą: Polacy, Rusini, Czesi, Rosyanie, Serbowie, Czarnogórcy, Iliryjczycy, Słowacy, Bułgarowie.

Do szczepu Grecko-romańskiego: Włosi, Hiszpanie, Portugalczycy, Rumuńczycy i Grecy.

Do szczepu Celtyckiego: Francuzi, Belgijczycy, Irlandczycy czyli Ajrysze i mieszkańcy księstwa Walii w Anglii.

Do szczepu Germańskiego należą Niemcy.

Z pomieszania szczepów powstały także różne narody i tak: Anglicy, Szwedzi, szczepy Germański pomieszany z Celtyckim, romańskim i t. d.

Turcy, Węgrzy i Tatarzy należą do rasy Mongolskiej.

P. Czem się zajmują mieszkańcy Europy?

O. Mieszkańcy Europy zajmują się: rolnictwem, handlem, różnemi rzemiosłami, nauką itd. i wszystko bardzo wysoko posunęli i udoskonalili.

Wszystkie gałęzie nauk, i sztuk, rolnictwo, handel, przemysł, rękodzieła, wszystko na najwyższym stoi stopniu. Europa jest najoświeceniwsza i najucywilizowana częścią świata.

P. Jaką religię wyznają mieszkańcy Europy?

O. Mieszkańcy Europy wyznają religię katolicką,

## Schizmatyczną i Protestancką.

Religia katolicka panująca jest we Francyi, Hiszpanii, Portugalii, we Włoszech, w Belgii, Irlandyi, w Polsce i w południowych Niemczech.

Religia schizmatyczna w Rosyi, w Grecyi i księstwach naddunajskich.

Religia protestancka w różnych odmianach w Anglii, północnych Niemczech, w Holandyi, w Szwecyi, w Danii i w Szwajcaryi.

P. Jakimi językami mówią w Europie?

O. Każdy naród według swego nazwiska mówi takimże językiem, np. Niemiec mówi po niemiecku, Francuz po francuzku, Polak po polsku - wyjąwszy Belgię, Szwajcaryę i Austryę.

W Belgii język ludowy flamandzki, a po miastach francuzki - a w Austrii nie ma jakiegoś języka austriackiego, ale każda narodowość mówi swoim językiem; tj. po węgiersku Węgrzy, Niemcy po niemiecku. itd.

Języki Europejskie są: angielski, francuzki, niemiecki, włoski, hiszpański, portugalski, polski, czeski, rosyjski, turecki, grecki, holenderski, flamandzki, szwedzki, duński, i t. d.

P. Pod względem potęgi na ile klas dzielą się państwa Europejskie?

O. Pod względem potęgi państwa Europejskie dzielą się na trzy klasy, tj. potęgi pierwszorzędne, drugorzędne i mniejsze potęgi.

Do pierwszorzędnych mocarstw Europy liczy się pięć: Anglia, Niemcy, Francya, Rosya i Austrya.

Do drugorzędnych mocarstw należą cztery następujące: Włochy, Hiszpania, Szwecya i Turcyja.



Wszystkie inne powstałe są potęgi mniejsze - a rzeczy pospolite St Marino i Andora, żadnego nie mają politycznego znaczenia.

Kraje Europy	Rząd	Stolica	Rozległ.	Ludność
Anglia	królestwo	Londyn	122,550	13,817,108
Szwecya i Norwegia	królestwo	Sztokholm	292,000	5,957,107
Dania	królestwo	Kopenhaga	14,734	1,784,741
Rossya	cesarstwo	Petersburg	2,132,126	73,142,135
i Polska	królestwo	Warszawa		
Niemcy	cesarstwo	Berlin		
Austryja	cesarstwo	Wiedeń	210,776	41,058,196
Francyja	rząd pos.	Paryż	240,319	36,000,000
Holandya	królestwo	Haga	204,079	36,102,821
Belgia	królestwo	Bruksella	13,890	3,818,956
Hiszpania	królestwo	Madryt	11,313	5,078,105
Portugalia	królestwo	Lizbona	195,149	16,577,000
Wlochy	królestwo	Rzym	36,510	3,996,153
Szwajcaryja	rząd pos.	Bern	114,898	26,789,036
Turcyja	cesarstwo	Konstantynopol	15,722	2,669,177
Grecyja	królestwo	Ateńy	207,438	15,500,000
Bulgaryja	księstwo	Trinowa	19,853	1,457,894
Włoszczyzna	księstwo	Bukarest		
Serbia	księstwo	Belgrad		

W tej książce odległości i rozległości kraj. podane są w milach angielskich. Około pięć mil angielskich idzie na jedną milę polską, a z tą odległością około 27 mil kwadratów angielskich, idzie na jedną milę kwadratową polską.

## ANGLIA

czyli  
Wielka Brytania.

P. Z czego się składa królestwo Wielkiej Brytanii?

O. Królestwo Wielkiej Brytanii składa się z dwóch wielkich wysp w północno-zachodniej Europie położonych. Większa wyspa dzieli się na *właściwą Anglię*, *Szkocję* i *księstwo Walis*; mniejsza wyspa jest Irlandya.

P. Jaki jest klimat i jakie są produkta naturalne w Anglii?

O. Klimat umiarkowany, produkta w Anglii są: zboża wszelkiego rodzaju, a z minerałów najważniejsze: cyna, węgiel, żelazo.

Słynne są na cały świat wyroby żelazne angielskie, tudzież fabryki bawełniane, jedwabne i wełniane.

Przemysł i handel są źródłem nieprzebranych bogactw, które płyną do Anglii i stawiają ją w rządzie pierwszorzędnych mocarstw świata.

P. Co wiemy o potędze i oświacie Anglii?

O. Anglia należy do najucywilizowańszych, najoświeceńszych i najpotężniejszych mocarstw na świecie, ale dobry byt i potęga jej polega na koloniach w

różnych częściach świata, na przemyśle i handlu.

Rozległość ziem pod panowaniem angielskiem, wynosi ośm milionów mil kwadratowych, a ludność z koloniami przechodzi dwieście milionów.

P. Jaki rząd w Anglii i religia?

O. W Anglii jest rząd monarchiczny ograniczony. Religia w Anglii anglikańska, w Szkocji prezbiteryńska, w Irlandyi katolicka.

Posiadłości Angielskie główniejsze są: W Europie: Gibraltar, Malta. W Azji: Indye wschodnie (Indostan) wyspy Cypr i Ceylon. W Afryce: Przylądek Dobrej Nadziei, wybrzeża Sierra Leone, Złote, Natal; wyspa św Heleny. W Ameryce: Kanada, wyspy Trynidad, Bahamskie, Gujana. W Oceanii: wyspa Australia i Nowa Zelandya.

### I. Anglia właściwa.

Rozległość 51,000 mil kw. Ludności 21,5000,3

P. Jakie są miasta we właściwej Anglii?

O. Główniejsze miasta we właściwej Anglii są: Londyn stolica, inne miasta znaczniejsze są: Manchester, Liverpool, Birmingham, Bystol, Portsmouth, Plimuth, Oxford i Kembrydż.

Londyn stolica państwa, ma przeszło trzy miliony ludności; ma bardzo wiele pięknych gmachów, liczy wiele zakładów dobroczynnych, naukowych i jest ogniskiem handlu całego świata.

Manchester (Manchester) 360 tys. miesz. Birmingham

ham, Bystol po 300 tys. miesz. miasta fabryczne. Liverpool, Plimuth, Portsmouth, Southamton wielkie miasta portowe i handlowe mają od 200 do 300 tys m. Oxford, Kembrydż (Kembrydż) sławne uniwersytety.

### II. Ksiestwo Walis.

Miasto główne Walii Pembrok.

Ksiestwo Walii zamieszkałe przez potomków starożytnych Bretonów. Mieszkańcy mówią językiem celtyckim. Następca tronu angielskiego nosi tytuł księcia Walis.

### III. Szkocya.

P. Jakie są główniejsze miasta w Szkocyi?

O. Miasta główniejsze w Szkocyi są: Edynburg, 200 tys. mieszkańców, miasto główne, uniwersytet. Glasgow 400 tys. miesz. fabryki i uniwersytet.

### IV. Irlandya.

Irlandya jest wyspa, kraj równy, ma wiele jezior i rzek. Mieszkańcy żyją z uprawy gruntu; najwięcej siewają i sadzą kartofle. Irlandczycy w swoim kraju odznaczają się wielkiem przywiązaniem do wiary świętej, i w ciągu 300 lat największe prześladowania nie mogły ich odwieść od wiary katolickiej; ztąd też Irlandya nosi chlubną nazwę „Wyspy świętych”. Irlandczycy są ci, których znają w Ameryce pod imieniem Ajrysz „Irish”

P. Jakie są miasta w Irlandyi?

O. Dublin stolica państwa, 300 tys. miesz. Kork,